

МУЛЬТИПЛИКАТИВНИЙ ЕФЕКТ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ПЕДАГОГІЧНОМУ НАСТАВНИЦТВІ

УДК 378.937+371.03

Осіпова Т.Ю.

Стаття присвячена визначенню сутності мультиплікативного ефекту антропологічного підходу в педагогічному наставництві, розгляду таких феноменів, як «антропологія», «особистість», «акмеологія», «самовизначення», «рефлексія», а також визначенню ролі педагога-наставника у становленні особистості майбутнього вчителя.

Ключові слова: антропологія, антропологічний підхід, педагог-наставник, особистість, самовизначення, самореалізація, мультиплікативний ефект.

МУЛЬТИПЛИКАТИВНИЙ ЭФФЕКТ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСТАВНИЧЕСТВЕ

Т.Ю.Осіпова

Статья посвящена определению сущности мультипликативного эффекта антропологического подхода в педагогическом наставничестве, рассмотрению таких феноменов, как «антропология», «личность», «акмеология», «самоопределение», «рефлексия», а также определению роли педагога-наставника в становлении личности будущего учителя.

Ключевые слова: антропология, антропологический подход, педагог-наставник, личность, самоопределение, самореализация, мультипликативный эффект.

AN ANIMATION EFFECT OF ANTHROPOLOGICAL APPROACH IN PEDAGOGICAL MENTORING

T.Y.Osipova

The article is devoted to the definition of the essence of an animation effect of anthropological approach in pedagogical mentoring, examination of such phenomena as “anthropology”, “personality”, “acmeology”, “self-determination”, “reflection”, and also to the definition of mentor’s role in the formation of the future teacher’s personality.

Key words: anthropology, anthropological approach, mentor, personality, self-determination, self-realization, animation effect.

Постановка проблеми. Відомо, що система освіти і виховання - головне джерело збільшення інтелектуального потенціалу суспільства. З огляду на це, формування, становлення і розвиток особистості є пріоритетним напрямом у теорії та практиці освіти й виховання. Набуття людиною достатнього життєтворчого потенціалу, який би забезпечив успішне досягнення нею вищих духовних цілей і гуманістичних сенсів її буття, безпосередньо пов'язане зі способом привласнення суспільних норм. Свою життєстверджуючу функцію особистість може сповна реалізувати, якщо ці норми будуть внутрішньо сприйнятими нею, стануть невід'ємною частиною

пізнання про саму себе. Саме це є складовою становлення людини як особистості.

Аналіз останніх публікацій. У психології особистість розглядається так: людина як суб'єкт соціальних відносин і свідомої діяльності; системна якість індивіда, що визначається входженням у різні соціальні зв'язки, які формуються у спільній діяльності і спілкування; людина як соціальна істота, суб'єкт пізнання та праці; у широкому розумінні – конкретна, цілісна людська індивідуальність в єдності її природних і соціальних якостей; у вужчому, філософському розумінні – індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства. Зауважимо, що науковці по-різному трактують поняття «особистість»: як суспільний індивід, об'єкт і суб'єкт історичного процесу (Б.Ананьев); спосіб буття людини у суспільстві індивідуальна форма існування і розвитку соціальних зв'язків (Л.Анциферова); система властивостей, якої набуває індивід у предметній діяльності і спілкуванні, що характеризує його з боку включення у суспільні відносини (А.Петровський); соціальна властивість індивіда (Б.Ломов); особлива якість, яку індивід набуває у суспільстві (О.Леонтьев).

У становленні і розвитку особистості не останню роль, на нашу думку, відіграє педагог-наставник. З огляду на зазначене, метою статті є розгляд сутності антропологічного підходу як важливого методологічного підходу у педагогічному наставництві.

Основний виклад матеріалу. Антропология (від грецьк. *anthropos* – людина, *logos* – слово, ідея, судження) визначається як наука про походження й еволюцію людини, утворення людських рас і нормальні варіації фізичної будови людини. У філософській антропології існує наукова концепція – антропологізм, що розглядає людину як найвищий і найдосконаліший витвір природи. В антропологізмі поняття «людина» виступає основною світоглядною категорією, з позиції якої повинно здійснюватися дослідження і природи, і суспільства, і мислення, здійснюватися розвиток усіх наук [6].

Антропологічний підхід передбачає вивчення і знання людини в усіх відношеннях в ім'я розвитку її індивідуальних здібностей. Цією метою пояснюється виокремлення із філософської антропології самостійного напрямку – педагогічної антропології.

Термін «педагогічна антропология» виник у 60-і роки XIX століття в Росії і розшифровується як «знання про людину», «наука про людину». Його вперше вжив М. Пирогов (1856 р.), а уточнив, наповнив конкретним змістом К. Ушинський у багатотомній праці «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології» (1868-1869 рр.). Він твердив, що педагогіка, маючи справу з реальною людиною, повинна ґрунтуватися на всебічному її пізнанні. За твердженням відомого вітчизняного педагога, фундатора педагогічної антропології К.Ушинського, в центрі наук про людину повинна бути сама людина, всеосяжне і цілісне знання про людину. Засоби свого «виховного впливу» нова педагогіка повинна була «черпати» з природи людини, тобто виходити з об'єктивних законів людського розвитку [1].

Вагомий внесок у розвиток антропологічної педагогічної думки зробили українські гуманісти – філософи, письменники, педагоги (Г. Сковорода,

І. Котляревський, Т. Шевченко, К. Ушинський, А. Макаренко, Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.).

Сучасна педагогічна антропологія розглядає педагогічний процес як такий, що створює умови для розвитку кожної людини і відповідає природі людини. Антропологічний підхід передбачає, що під час вибору мети, засобів, шляхів навчання і виховання майбутнього фахівця необхідно враховувати насамперед природу особистості (К.Н.Воробєва).

В аспекті дослідження нам імпонує твердження З.Курлянд, що антропологічний підхід потребує знань викладачів і батьків про себе самих і про своїх вихованців – майбутніх учителів, про їхні інтереси, нахили, потреби, мрії тощо. Антропологічний підхід передбачає урахування складної взаємодії духовного і матеріального в особистості майбутнього вчителя [5]. І хоча науковець не вживає поняття «наставник», сутність дії викладача цілком відповідає наставницькій діяльності, оскільки тільки досконально вивчивши здібності і прагнення вихованця наставник може надати йому відповідну й необхідну допомогу.

Розглядаючи діяльність педагога як наставника не можна не погодитись і з думкою В.Шубинського, який вважає, що в центр нової теорії педагогіки необхідно поставити ідею життєтворчості, формування людини-творця, проєктувальника власного життя, творця і хранителя життя та розуму на Землі. Він наголошує на необхідності формування цілісної людини як біопсихосоціо-оприроднокосмічної істоти на базі загальнолюдських цінностей, гуманістичних принципів [6].

Педагогічна антропологія, зазначає З. Курлянд, відрізняється багатфакторним підходом до витоків і процесі розвитку особистості. Це передбачає дослідження взаємодії біологічних, соціальних, духовних чинників у структурі особистості. Сучасний погляд на людину базується також на учінні В. Вернадського про ноосферу, згідно з якою людина – це об'єкт космічної еволюції, який відповідає за стан світу, допо Всесвіту і вступає в діалог з природою. У зв'язку з цим, все більш питомої ваги набувають ідеї самостійності особистості, наявності в неї унікального духовного і творчого потенціалу, потреби і схильності до саморегуляції [5].

З.Меретукова, розглядаючи проблему підготовки майбутніх учителів, що є дуже важливим для нашої роботи, серед найбільш важливих положень антропологічного підходу виокремлює такі:

- єдність, цілісність, нерозривність педагогічного процесу у ВНЗ. Це означає системність і амбівалентність людини. Йдеться про збалансований розвиток емоційної, розумової, ціннісної, фізичної та вольової сторін особистості, єдність думки і дії, подолання недоліків у природі людини;

- «золота середина» в педагогічному впливі на особистість майбутнього вчителя. Будь-яка крайність або перебільшення виховного впливу на особистість однаково хибні як для викладача, так і для студента. Закон «золотої середини» діє у всіх педагогічних ситуаціях, при розв'язанні будь-яких педагогічних проблем;

- закон апперцепційної послідовності виховання, згідно з яким все найкраще розвивати в особистості якомога раніше: налаштованість на постійну самоосвіту, творчість, самовдосконалення і т. ін. слід починати з перших днів навчання у ВНЗ;

- відповідність виховних вимог викладача до студента вимогам викладача до самого себе, що допомагає прилучити майбутнього вчителя до високої планки в опануванні майбутньою професією, до науково-дослідної роботи тощо;

- закон збігу. Освіту, виховання можна розглядати як втручання в життєдіяльність особистості. Воно здійснюється у формі організації життя особистості і наповненні його певним змістом. Згідно із законом збігу викладач має співвідносити феномени культури, які має опанувати особистість, з їхнім особистісним сенсом. Це положення потребує наповнення професійної інформації тими фактами, положеннями, позиціями, які близькі, цікаві майбутнім учителям і показують якомога повну реальну картину їхньої професійної діяльності;

- закон оптимального загартування – виховання і навчання труднощами, через труднощі, завдяки труднощам. Тобто йти від менш важливого, складного до більш ускладненого. Ускладнення, якщо воно не надмірне, супроводжує процес удосконалення майбутнього фахівця, налаштовує його на досягнення професіоналізму і створює зону його найближчого розвитку як особистості, так і спеціаліста [6].

Тобто педагог-наставник повинен звертати особливу увагу на психологічний стан особистості учня/студента, її здоров'я і наявні здібності, супроводжувати і спрямовувати її на шлях, де вона знайде для себе щось нове і корисне, а не обмежуватися лише передаванням своїх знань.

На думку Б.Бім-Бада, антропологічний світогляд педагога (цілком погоджуючись з ним, ми можемо додати, що й педагога-наставника – *Т.О.*) повинен мати декілька складових і містити таке: органічну орієнтованість на кожну дитину як на людину, яка є найвищою цінністю і має невід'ємні права та обов'язки; формування ціннісного ставлення до кожного дня і періоду життя, до дитинства як самоцінної пори розвитку людини; глибоке усвідомлення й органічне визнання гуманістичних цілей виховання: цілісного розвитку дитини як людини, становлення дитячої (і своєї) індивідуальності, гармонізацію дитини з природою, суспільством, самою собою, створення комфортної емоційної атмосфери в навчальних закладах; настанову на виховання як на найважливішу складову освітнього процесу, а також як взаємодію, діалог, взаємний рух дитини і дорослого назустріч один одному; визнання того факту, що успішно виховувати можна лише за умови збігу уявлень дорослого і дитини про досконалу людину, що аналіз стану і проблем вихованця – об'єкта виховання – завжди є предметом самоаналізу його суб'єкта – вихователя [2].

Отже, ґрунтуючись на антропологічному підході, завданням педагога-наставника насамперед виступає допомога у становленні особистості, у вибудові її Я-образу. «Я-образ – це система уявлень особистості про себе, що формується у процесі діяльності і спілкування, яка потім виявляється в її самооцінках, рівнях, домаганнях, самоповазі і т. ін. Образ – «Я» допомагає людині зрозуміти себе теперішню, якою вона є сьогодні, і в майбутньому, якою вона могла б стати в майбутньому, якщо виникло б таке бажання. Співвідношення образу – «Я» з реальними умовами життєдіяльності людини дозволяє особистості змінювати свою поведінку та здійснювати, реалізовувати мету щодо самонавчання і самовиховання. Зазначені характеристики особистості та їх

урахування мають суттєве значення у процесі її навчання й виховання та особистісної взаємодії в будь-якій подальшій діяльності, дозволяють організувати цілеспрямовану підготовку особистості до майбутньої професійної діяльності. Тобто антропологічний підхід, що спрямований на пізнання людини як особистості впродовж її життя, перетинається, взаємозумовлюється і взаємобагачується за допомогою особистісного й акмеологічного підходів, що вказує на мультиплікативний ефект у педагогічному наставництві.

Мультиплікативність зазначених підходів передусім спрямована на особистісний ріст людини. К. Роджерс трактує поняття особистісний ріст як взаємодію особистості із зовнішнім та внутрішнім світом. Це важливо з погляду формування дорослим як представником зовнішнього світу здатності у вихованця (учня, студента – Т.О.) спиратися на себе і розкривати свій потенціал. У цьому, на нашу думку, полягає завдання педагога-наставника. Крім того, продовжує вчений, завдяки ставленню до дитини як до особистості, дорослий допоможе їй так само ставитись до себе, а потім і до інших людей. З огляду на те, що нами визначено мультиплікативність антропологічного, особистісного й акмеологічного підходів, розглянемо сутність останніх.

Суттєвий внесок у розв'язання проблеми особистісного підходу зробила Л. Божович. Вона відзначає, що особистість потребує цілісного підходу, який полягає у розгляді кожної окремої психічної властивості в аспекті особистості в цілому. «Навіть тоді, коли предметом вивчення стає окрема особистість з усіма її індивідуальними особливостями, постає проблема не тільки в тому, як її вивчати, але з яких позицій підходити до цього вивчення, зрозуміти особистість із сукупності різних властивостей неможливо». Сутність всього онтогенетичного розвитку полягає у тому, що дитина стає особистістю, здатною діяти самостійно на основі власних цілей та намірів, вона перетворюється «з істоти, яка засвоює накопичений людством досвід, у творця» [3, с 464].

Особистісний підхід як напрям діяльності вчителя – це базова ціннісна орієнтація педагога, яка визначає його позицію у взаємодії з кожним учнем в колективі. Суть особистісного підходу в тому, що в школу приходять не просто учні, а учні-особистості зі своїм світом почуттів і переживань. Учителю має враховувати ці особливості і використовувати такі прийоми, в яких кожен учень відчуває себе особистістю, відчуває індивідуальну увагу вчителя. У кожному учневі необхідно бачити унікальну особистість, поважати її, розуміти, створювати ситуацію успіху, підтримки, надавати можливість реалізувати себе в позитивній діяльності. Почуття задоволення, радості викликає потяг до подолання труднощів [4]. На нашу думку, це повністю співпадає із завданням педагога як наставника. Зауважимо, що педагог-наставник, у першу чергу, повинен допомогти учню / студенту в його самовизначенні, що є неодмінною умовою подальшої життєдіяльності.

Проблема самовизначення особистості детально розроблена В. Сафіним, досліджує форми самовизначення і його типи: конвенціонально-рольове, професійне, сімейне і соціальне. На його думку, кожна з цих форм пов'язана з певною сферою життя людини, а всі разом вони створюють життєве самовизначення особистості, певним чином вступаючи у зв'язки між собою. Самовизначення, зазначає автор, включає два аспекти: 1) визначення себе стосовно цілей і цінностей, враховуючи вимоги групи, колективу, суспільства, а та-

кож свої можливості, здатності, умови середовища; 2) свідома діяльність особистості спрямована на реалізацію обраних цінностей і самоактуалізацію.

Відтак, процес самовизначення пов'язується з функціонуванням самосвідомості і «Я-образу», а також із самореалізацією в діяльності, з процесами самопізнання і саморегуляції. Отже, самовизначення особистості — це цілеспрямована всебічна творча поведінка, мета якої — оволодіння сферами життя як системою на підставі ідей, що повністю охоплює суб'єкт і є результатом особистісної переробки і особистісного переживання». У Всесвітній енциклопедії поняття «самовизначення» тлумачиться як процес і результат вибору особистістю своєї позиції, цілей та засобів самореалізації в конкретних життєвих обставинах; основний механізм набуття і прояву людиною свободи. І далі зазначається, що самовизначення особистості насамперед базується на виборі системи цінностей, з якими вона себе ідентифікує і які намагається втілити в повсякденне життя. Засобами самовизначення є послідовна рефлексія послідовних дій, оцінювання результатів ситуативної поведінки, аналіз результатів і наслідків самостійної діяльності, встановлення обмежень на власні задуми у процесі їх реалізації.

Відомі такі основні типи самовизначення особистості: життєве самовизначення (де професійне самовизначення є найважливішою складовою частиною — акмеологічний підхід); особистісне самовизначення (як вищий рівень життєвого самовизначення — особистісний підхід).

З позиції особистісного підходу, самовизначення (англ. self-determination) — процес і результат вибору особистістю своєї позиції, цілей і засобів самоздійснення в конкретних обставинах життя; основний механізм набуття і прояву людиною свободи. Сутність процесу самовизначення полягає в актах виявлення й утвердження індивідуальної позиції у проблемних ситуаціях, коли людина опиняється перед необхідністю альтернативного вибору і повинна приймати екзистенційні або прагматичні рішення. Результат самовизначення — вихід людини на цілі, напрями та способи активності, адекватних її індивідуальним особливостям, і на формування духовної самоцінності, здатності через цілепокладання самобутньо й самостійно реалізовувати своє природне та космічне призначення.

З позиції акмеологічного підходу розглядається самовизначення особистості у професійній діяльності, що необхідне для усвідомлення своєї ролі, активної регуляції своїх педагогічних дій, розуміння власних прагнень, можливостей, наявності адекватної самооцінки, що є передумовою професійного становлення особистості. О. Туриніна, досліджуючи психологічні особливості професійного самовизначення, зазначає, що у витоків теорії зазначеного процесу стоять А. Маслоу, К. Роджерс, Д. Сьюпер та інші вчені, переконанням яких було те, що для успішної діяльності необхідно вивчати особистість у всіх її багатограних аспектах і на підставі цього розвивати й формувати соціально-активну поведінку.

Наступним кроком у розвитку особистості є її самоактуалізація (самореалізація). Ідея розвитку потреби людини в самоактуалізації, етичним ідеалом якої є «людина, яка повноцінно функціонує», що рухається до повного пізнання себе і свого внутрішнього досвіду (за К.Роджерсом), є однією з передумов розв'язання проблемної ситуації в освіті. Ця проблема пов'язана, зокрема, з

труднощами переходу від традиційного навчання, що являє собою порядок, який проглядається і контролюється, з чітко заявленим результатом, до гуманістичного навчання, що створює умови для творчості.

З погляду особистісного підходу самоактуалізація передбачає пізнання, прояв і розвиток особистістю своїх можливостей, досягнення поставлених цілей у вирішенні значущих для неї проблем, що дозволяє їй максимально повно реалізувати свій творчий потенціал. З огляду на це, завдання педагога-наставника полягає у створенні можливостей розвитку особистості за допомогою власних зусиль, спільної творчості, спільної діяльності з іншими людьми, соціумом і світом у цілому.

За акмеологічним підходом поняття «самоактуалізація» і «самореалізація», здебільшого, розглядаються як синоніми. Досліджуючи проблему підготовки майбутніх учителів іноземних мов до професійної самореалізації у процесі вивчення фахових дисциплін, І. Лебедик доходить висновку, що в центрі педагогічної концепції самореалізації знаходиться віра в індивідуальний досвід людини та її здатність до саморозкриття, у можливість вияву в собі унікальної й неповторної сутності, у визначенні напрямку і засобів особистісного зростання. При цьому науковець визначає суттєвий вплив соціально-професійних вимог на самоощітку, самоствердження, самовизначення, професійну самосвідомість, на мотивацію досягнень у професії, на цілі професійного зростання.

Зауважимо, що повне занурення у професійне життя, задоволеність обраною професією, усвідомлена професійна позиція, постійне підтвердження своєї професійної вагомості, потрібності і корисності призводять до виникнення особливого емоційного стану – професійного оптимізму. Всі ці професійно обумовлені зміни допомагають професійному самоствердженню, констатують самовизначення особистості у професійній діяльності, сприяють самореалізації у професії й означають повну інтеграцію у професійне середовище [7, с. 16].

Звісно, що життєдіяльність особистості не може успішно здійснюватися без рефлексії. Рефлексія (від лат. reflexio – відображення) – процес самопізнання суб'єктом власних психічних станів та дій, стосується як сфери актуальних досягнень, так і можливостей розвитку здібностей. Рефлексивність особистості виявляється в її здатності критично оцінювати свої дії та змінювати відповідно цього мислення і діяльність. Саме завдяки рефлексії, зауважує К. Чернова, є можливим розкриття внутрішнього потенціалу кожної людини, кожного професіонала. Іншими словами, рефлексія є основою особистісної самореалізації майбутнього фахівця з управління та передбачає самовдосконалення й саморозкриття усіх особистісних якостей, спрямованих на самоаналіз, саморозвиток і самоактуалізацію індивіда. З цього приводу В. Семиченко зауважує, що людина може успішно розвиватися тільки в тому разі, якщо постійно осмислює, переживає те, що з нею відбувається, міркує над собою в процесі побудови свого життя й організації діяльності. Отже, рефлексія є передумовою для цілеспрямованого аналізу і зміни себе, оскільки в процесі рефлексії відбувається виокремлення й утвердження особистісних цінностей. Стає очевидним, що особистісна рефлексія, як засіб осмислення, пізнання й усвідомлення людиною самої себе, безумовно є підґрунтям її ста-

новлення [8]. У зв'язку з тим, що діяльність педагога-наставника пов'язана насамперед із допомогою та педагогічною підтримкою особистості рефлексія має першочергове значення, оскільки для того, щоб правильно допомогти їй, наставник повинен аналізувати як свої дії, так і дії вихованця.

Підсумовуючи доходимо висновку, що розглянуті особистісний та акмеологічний підходи тісно перетинаються один одним і примножують ефект мультиплікативності в межах антропологічного підходу. Проте, в ході визначення сутності антропологічного підходу в педагогічному наставництві ми спостерігали взаємозв'язок і з культурологічним та аксіологічним підходами. Відтак, перспективу подальших досліджень убачаємо у визначенні ефекту мультиплікативності культурологічного й аксіологічного підходів.

Література:

1. Асадуллин Р.М. Антропологические основания педагогического образования [Текст] / Р.М.Асадуллин, В.Л.Бенин. – М.–Уфа РАО, Уральский гос.научно-образовательный центр, Башк.филиал; БГПУ, 2000. – 98 с.
2. Бим-Бад Б.М. Педагогическая антропология: [учебное пособие] / Б.М.Бим-Бад. – М. : УРАО, 1998. – 575 с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И.-Божович. – М., 1968. – 464 с.
4. Кравцова Т.О. Теорія і практика вивчення дитини у реформаторській педагогії: навч. посібник. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2007. – 147 с.
5. Курлянд З.Н. Основні підходи до формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів / З.Н.Курлянд // Виховання і культура: міжнар. науково-практ.журнал. – Одеса, 2007. – № 3-4 (13-14). – С. 5-8.
6. Меретукова З.К. Методология научного исследования и образования: [учеб. пособие для студентов, занимающихся НИР, и аспирантов] / З. К. Меретукова. – Майкоп : Изд-во АГУ, 2003. – 244 с.
7. Проблеми психолого-педагогічного супроводу підготовки фахівців у вищій школі: матер. Всеукр. науково-практ.семінару (22 грудня 2006 р.) – Одеса : СМІЛ, 2006. – 167 с.
8. Чернова К.М. Ідеї людиноцентризму у фаховій підготовці конкурентоспроможних менеджерів. – [Електронний текст] – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20110531/pe2_chernova.htm.

МОВЛЕННЯ БАТЬКІВ ЯК ВЗІРЕЦЬ ПРАВИЛЬНОСТІ МОВЛЕНЬОВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ

УДК. 373.

Жаровцева Т.Г.

У статті розглядається сутність і формування мовного спілкування як потенційної основи розвитку мовлення дітей, визначено принципи мовного спілкування дошкільників в сім'ї, роль дорослого в розвитку мовних здібностей дітей.

Ключові слова: мовне спілкування, мовні здібності, сім'я, сімейне виховання.

РЕЧЬ РОДИТЕЛЕЙ КАК ОБРАЗЕЦ ПРАВИЛЬНОСТИ РЕЧЕВОЙ РАЗВИТИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ